

lágira. A taxi már lent várt, még be kellett csomagolnia s felöltöznie. Mialatt összekapkodta mosdószerait, feldöntött s összetört egy étheres üveget, az éther hűvös, kábító szaga volt utolsó emléke a lakásról: mint egy hullafolt ütközött ki a lakásán, képén, valahányszor később emlékezetébe idézte. A taxi többször dudált a kapu előtt, Abramovics ideges volt. A könnyfoltot is észrevette a vámkoson; amikor egyszer azt hitte, hogy Évi nem néz oda, megfordította a párnát. Szinte utolsó percben értek ki az Ostbahnhofra, a fiatal lány a jegypénztárhoz szaladt, Abramovics ezalatt feldobálta a bőröndöket a vagonba, utána ugrott s lefoglalt egy helyet egy III. osztályú fiülkében. A pályaudvar tele volt füsttel, vastagon körülölelte a vonatot, mint egykor a felhő Io testét. Füst, füst, gondolta Évi dühösen. — Él ezután tisztességesebb életet, — mondta haragosan csillogó szemmel az elképedt Abramovicsnak, aki a perronon állt, a lába köré csavarodó füstben — élj ezentul tisztességesebben, mert szavamat adom, hogy különben nem jövök többé vissza. Az képzeled, hogy egyedül vagy a világon, hogy ez felnőtt emberhez méltó élet... — Kiabálnia kellett, mert a vonat már gyorsított s Abramovics elmaradt, az ablak vaskeretéhez szorította dühtől kipirult arcát s kezével bucsut intett, de a megkezdett mondatot már nem tudta befejezni.

A SZÉKELYEK SZÉTSZÓRÓDÁSA

Írta: BÖZÖDI GYÖRGY

A székelyeknek Romániába való áttelepülése mindig tartott a történelem folyamán, mióta írott emlékeink vannak. A közvetlen szomszédság kötelező erővel birt a népek kicserélődésére, a székelyek átszivárogtak Moldovába és Havasföldre, a románok pedig Ciucba és Treiscaunbe. A két vidék és két nép kölcsönösen menedéket nyújtott egymás üldözöttjeinek. Az első magyar bibliát Moldvában fordítják 1466-ban. A Székelyföldre közelebb esett Románia, mint Magyarország, háborúk, éhínség, pestis oda kergették ki a lakosságot és oda kergette ki legfőképp az itthoni elnyomás, mely ellen az egyetlen menedék mindig a kivándorlás. Az 1718. évi éhínség és ötven évvel később a madaufalauai veszedelem nagy tömegeket űz ki egyszerre, majd a székely fiuk felét katonának fogdossa, másik felét száműzetésbe kergeti a katonai szellem. A harmadik nagy kivándorlás a szabadságharc után történt, mikor az abszolutizmus halálos ítéletei, valamint a katonai szolgálat elől menekültek ki ezrenként. A szabadságharc utolsó ütközetében, a Nyergestetőn elesetteknek a romániai székelyek állítottak emléket.

Ezek a „kibujdosások“ kényszerből történtek, de annak a mozgalomnak, amely a XIX. század közepén indul meg, kizárólag társadalmi és gazdasági okai vannak. A jobbágyfelszabadítással az addig lekötött urbéres szegénység szabaddá válik, költözködhetik és nem szívesen marad egykori földesura szolgálatában; — mint napszámos, cseléd, önállóan pedig képtelen megélni kis birtokán. Romániában jobbnak látszanak a kereseti viszonyok. A volt urbéresek mellett az egykori szabad székelyek, kiscgazdák is kezükbe veszik a vándorbotot, de ennek a rétegnek a kiözönlése csak az arányosítás és tagosítás idejében indul meg óriási mértékben, a kiscgazdatársadalom pusztulásának eredményeként. Amint az egykori Magyarországon emelkednek a közterhek, fogy az ősi birtok és apad a kereset, úgy nő a kivándorlók száma. Ezt a folyamatot kezdet-

ben a háziipari cikkekkel és borvissel Romániába bejáró szekeresek közvetítették, akik ismerve Romániát, jó helyet tudtak cselédek, munkások és mesterlegények számára. Nemsokára ezek a közvetítők visszaéltek a szülők bizalmával, gyermekeket is felszedtek áruval megterhelt szekerekre, előzetes megbízatás nélkül is nemegyszer s ott adták el őket, ahol a legtöbbet fizettek értük. Ára volt a székely gyermekeknek keleten s valószínűs emberkereskedés némely szekeres munkája. Koós Ferenc bukaresti magyar esperes felhívására vezették be a magyar hatóságok a hatvanas években a gyermekek ellenőrzését, de a felnőtteket semmi sem gátolta. A treiscauni alispáni hivatal kimutatása szerint 1874-ben egy évre szóló utlevéllel kiment 3177 egyén, 5-15 napra szólóval 1207, tehát egy év alatt Moldovába és Havasalföldre kimenők száma 4384 volt. 1875-ben egy éves utlevéllel kiment 2174, 5-15 napival 995, összesen 3169 ember. Egyharmad kereskedési célból ment ki, vissza is jött, egyharmadnál több napszamos-munkát keresett s nagyobb része ezeknek is visszajött, a többi cselédnek ment, de csak néhány jött vissza. És hányan mentek utlevél nélkül? A hivatalos adatok nem pontosak, a havasokon keresztül állandóan közlekedtek a szőkevények. Akiknek nem volt pénze utlevélre vagy iratai nem voltak rendben, az ismert hegyi utakon átbujkált és ezek jelentették a kintmaradók legnagyobb részét.

A Romániában élő magyarok számát a század végén 250 ezerre teszik, akik közül mintegy 100 ezer csángó. A *Rumänischer Lloyd* száz-ezerre teszi a számát azoknak a magyaroknak, akik tartózkodási engedéllyel élnek az akkori Romániában; — ezek a székely kivándorlók. Legnagyobb részük Ciuc, Odorheiu és Treiscaune megyéből. Az Országos Statisztikai Hivatal 1880-1890-ig összehasonlítva a természetes szaporodást a tényleges szaporodással, a három megyéből 22.079-re tette a hiányzókat számát, akiknek nagyobb része akkor Romániában tartózkodott.

A kiadott utlevelek száma évről-évre több. A székely megyékben 1899-ben 9422, 1900-ban 9638 és 1901-ban 10.232 utlevelet adtak ki. Legszomorúbbak az 1900. évi népszámlálás adatai. Ezek szerint 10 év alatt Treiscaune 42 és Ciuc 17 tiszta székely községében *apadt* a lakosság, azzal szemben, hogy a vármegyék valamennyi román községének jelentékeny szaporodása van.

A tényleges szaporodás csökkenése mellett a székely megyékben a születések és halálozások számán alapuló természetes szaporodás is csökken, ami szintén a kivándorlás következménye. 1870-1900-ig, harminc év alatt a szaporulat Ciucban 19.31. Odorheiu megyében 11.74 és Treiscauneban 8.68 százalék, az országos átlag pedig 23.15 százalék, tehát egyetlen székely megye sem éri el az országos átlagos szaporodást. Ha a kivándorlás nem lett volna olyan nagy méretű, ez alatt a harminc év alatt az ország átlagos szaporodása szerint csak egyedül Odorheiu megye népessége a 118.000 helyett 130.000-re kellett volna, hogy felszaporodjék. Így azonban csak ennek az egy megyének a területén 43 községben *apadt* a lakosság harminc év alatt, szaporodás helyett.

A székelység tehát fogy, elmarad a nemzetiségek versenyében, a köztudatban mégis az a felfogás él, hogy túl nagy a szaporodás, nem kell a kivándorlás miatt veszedelmet látni. A székelyt „nyugtalan vére, kalandvágya“ hajtja ki, tehát az a „csodálatos“ természet az oka mindennek, amit a társadalmi és gazdasági bajok megnevelésében következésképpen valóban csodálatosnak tarthattak. Azt nem vették észre, hogy itthon már ügynökök, közvetítők csábítják kivándorlásra a népet. A faluban lakó közvetítő az, aki az italt is árulja, előlegeket oszt és jó üzleteket csinál a munkások szerződésével.

A kivándorlók közül legjobb a helyzete az iparosoknak. A magyar cipész és asztalos a jó munka fogalmát jelenti a század derekán Romániában, a magyar kocsigyártókkal pedig senki sem tudja felvenni a versenyt. Ezek a székely megyékben, Budapesten vagy az ország nagyobb városaiban szerezték ipari képzettségüket, a Romániában felnövő iparos nemzedék azonban már képzettség nélkül maradt ipariskola hiányában, sokszor pedig még elemit sem járnak, úgy hogy az iparos tanulók túlnyomó részben sem írni, sem olvasni nem tudnak. Ezek a század végén nem tudják felvenni a versenyt a beözönlő német és olasz ipari munkásokkal, úgyhogy a magyar ipari munkások szívesen cserélik fel iparos mesterségüket a cselédi szolgálatokkal. A romániai gyáripar 1884 után kezd fejlődni, a német és francia tőke több gyártelepet létesít, az államtól kapott nagy kedvezmények mellett. A gyárak kezdetben munkáshiányban szenvedtek, mert a román nép alig foglalkozott iparral, Románia területén az iparosok hosszú időn át a magyarok voltak, így a most meginduló gyárak az állammal kötött szerződésük ellenére is kénytelenek magyar munkásokat alkalmazni. A magyar kisiparosok és iparos segédek gyári munkásokká válnak, az állami fegyvergyár és az államvasutak gépgyáraiban nagy számmal kapnak alkalmazást a magyar lakatos munkások, azonban ezeket 1894-ben egyszerre elbocsátották, s helyüket a 8-10 év alatt nevelődött román iparosokkal vagy a vallásukkal és nevelésükkel együtt elrománosodott magyarokkal töltötték be. A Tabács nevű bukaresti városrészen levő gép- és öntőgyár kezdő munkásai, a művezetők, mintázók és segédmunkások legnagyobb részt magyarok voltak, a Mandrea-féle nagy cipőgyár 600 munkása közül 3-400 magyar volt, akik külön magyar szakosztályokban dolgoztak, az állami gyufa és dohánygyárakban is nagy számmal dolgoztak 4-5 évig magyarok, még többen, különösen nők, a papírdobozgyárban és az államnyomdában, de 1894 után valamennyiüket elbocsátották. Az azugai üveg, posztó, kékfestő és sörgyárak munkásai 1900-ban is nagyobb részt magyarok, főleg székelyföldiek. Ekkor azonban házhelyvásárlásra és lakóház építésre kényszerítették őket, amelyre a pénzt előlegezte a gyár, hogy majd részletekben levonja a munkabérekéből. A helyhezköttetés a beolvadást is eredményezte volna s hogy ezt elkerüljék, a munkások fele elhagyta a gyárat. A század végén a székely iparosoknak s gyári munkásoknak Romániában már nem volt mit keresniük.

Az állandóan Romániában tartózkodó székelyek legnagyobb tömegét a cselédség teszi. A székely gazdasszony, házvezetőnő, szobalány, szakácsnő, gyermekgondozó, mosónő annyira megszokott, hogy szinte nélkülözhetetlen Romániában. Mint egyik író mondja, fel kellene állítani Bukarestben egy székely szakácsnő és egy székely szobalány szobrát. Főző művészetük olyan elismert, hogy vannak nagy számmal román uriházak, ahol évtizedeken keresztül csak székely szakácsnőt alkalmaznak. Nem ritka eset, hogy egy szakácsnő egész életét éli le egy helyen, sőt gazdája férjhez is adja. A gazdag bojárok fényűzés számba veszik a cselédtartást. A férfiak, mint konyhaszolgák, házi kocsisok, istállólegények, bérkocsisok (muská egyenruhában), asztali inasok nyernek alkalmazást. Az utóbbiak a román nyelven kívül rendszeresen tudnak keveset franciául és németül is. Ezek a cselédek jó fizetés mellett végeznek hosszabb-rövidebb ideig szolgálatot.

A mezei munkások közül telepedik meg aránylag a legkevesebb. Esztendőnként pár hónapot töltenek Romániában, aratás, cséplés, kaszálás ideje alatt, folytonosan hullámozva az ország területén. Itt a munka pár héttel hamarabb kezdődik, mint Erdélyben, tehát már a tavasz végén

megindulnak egymást érő csoportokban a székelyek Ciucból Moldva felé, Treiscaunéból Havasföldre. Általában 5-6.000-re lehet tenni azoknak a számát, akik a Székelyföldről évente megfordulnak Romániában, mezei munka keresése céljából. Nagyrészüik nem véletlenül indul, mert tavasz végén több uradalom ispánja — a *logofet* — átjön a Székelyföldre és jó bérek ígéréssel összetoborozza a mezei munkásokat, szerződést köt velük, hogy június elsején majd jelentkezzenek munkára. A napszámosok kisebb csoportokba összeállva, átkelési munkásigazolványokkal mennek át Romániába. Az előre fel nem fogadott munkások tömege Bukarestbe, Ploestbe és a nagyobb városokba özönlik, kaszával, kapával, sarlóval a vállán, ahol egyes jól ismert magyarországi származású korcsmárosnál üti fel tanyáját. Ezek a „munkásközvetítő irodák“ az egész Székelyföldön általánosan ismertek a munkásnép között. Ide jönnek egyenesen az uradalmi logofetek s az alkudozásnál a korcsma tulajdonosa viszi a közvetítő szerepet, aki ezért százalékot kap. A székelyek a munkaidőre 3-6-os csoportokba állnak, asszonyok és férfiak vegyesen az egyik társuk mindenben képviseli valamennyiüket a munkaidő alatt. A 28 kévés kalongya buza learatásáért kapnak 1 frank 20 banit (1 frank = 97 fillér), minden négy kalongya után egy liter pálinkát. Napjában csak kétszer van étkezés, reggel semmi, viszont egy héten husétel még így is csak kétszer van. Mivel az élelem silány, az uradalmi korcsmáros jól keres, innen szereznek be a munkások minden élelmiszert. A logofet mindig a munkások között van és az aratás befejeztével kiválasztja a legkisebb kévét, leoldja derekáról a mérőszíjat, megállapítja, hogy mennyi hiányzik abból a törvényes nagyságig s a learatott 40-50 kalongya csak 30-45-nek számít. Ítélete ellen nincs fellebbezés. A fizetésnél előbb a korcsmáros kapja ki a részét, a munkás csak azután a megmaradt pénzt. Nem egyszer megtörténik, hogy a székely csapatokat, mikor munkahelyükre érnek az eső két-három hétig is meggátolja a munkában s ezalatt úgy eladósodnak, hogy a vállalt munka elvégzése után nincs mivel hazajönniök. És mégis folytonosan vándorolnak ki, még így is érdemes, csak itthonról szabaduljanak. Vannak olyanok, akik az egész évet Romániában töltik. A visszamaradt „csellengők“ napszámoskodnak a nagyobb városokban, a galaci és brailai kikötőkben, nagyrészüik favágónak áll be s most a kapa és kasza helyett kecskével, fűrésszel és fejszével a vállán keresi a munkát. A század végén famunkások is vándoroltak ki, a romániai nagyipar kifejlődése óta gyárakban, építkezéseknél, bányákban kapnak napszámos munkát.

A székely ipari termékeknek kelet felé mindig jó piaca volt, a XVII. században Szmírnáig, Konstantinápolyig, Egyiptomig elkalandoztak egyes élelmes kereskedők a székely ipar termékeivel. A székely bőr-árúk, a ciuci és treiscaunei kordován, a „szóttos“ árúk, faárúk nagy és kelendő piacra találtak Romániában és a távolabbi keleten. A székely ipar piacát biztosította 1875-ben a Monarchia Romániával kötött vám-egyezménye. Románia az épületfát, vasat, kőszent, bőrt stb. vámentesen bocsájtja be és alacsony vámot vet az üveg-, posztó-, gyapju-árúkra. De Ausztria-Magyarország tíz év alatt sokkal több árut vitt be, mint amennyit az egyezmény értelmében kihoznia is kellett volna, így Románia 1884-ben beszüntette az egyezményt és megindult a vámháború, minek következtében a szép virágzásnak indult székely kisipar, amelynek egyedüli piaca Románia volt, hamarosan csak szép emlék maradt. Románia önálló gyártelepeket létesített, nagyjából Erdélyből betelepített vállalatokkal és emberekkel. Sem a földművelés, sem az ipar már nem volt képes a székelységet itthon eltartani, a nép még inkább

menekült a szomszédos országokba. Románia kínálta a munkát, míg a magyar haza soha sem vett tudomást nyomoráról, annyira le volt foglaltva más „fontosabb“ kérdésekkel. Olyan munkákra vállalkoztak, amelyet itthon nem fogadtak volna el, de ott képesek voltak mindenbe belefogni, ami megélhetést biztosított. Az itthon magára hagyott székelységgel természetesen Romániában sem törődött sokat az állam, a konzuli hivatalok, melyek védelmükbe kellett volna vegyék a kivándorlókat, közömbösséget, sőt némi ellenszenvet tanúsítottak a kivándorlók iránt, akiket „javithatatlan, züllött népnek“ néznek. A kivándoroltak tíz évi ott tartózkodás után elveszítik magyar állampolgárságukat, de románt sem kaptak egy esetben sem, így egyik állam kötelekébe sem tartozó, levegőben lógó tömeggé váltak. Így állott a század végén 20.000 ember. Igazi futóhomok élet. Dacára annak, hogy nagy területen egy tömegben laktak néhol a magyarok (pl. csángók) sem nemzetiségüket, sem anyanyelvüket nem ismerte el az állam. Sokan beolvadtak a románságba és ezek a kintmaradtak hangoztatják, hogy ők jó románok, a felserdülő ifjúság pedig már letagadja magyarságát, amely nincs előnyére. A székely cselédek, mivel semmiféle hatóság számon nem tartja és védelemben nem részesíti, kihasználják. Erkölcsei életük hanyatlók. A szép székely lányokat a nagyobb városokba rekedt, kivénült székely nők kerítik hálójukba és közvetítik a szerelmi viszonyokat. Összeállanak a székely lányok bolgárral, göröggel és olasszal is, akik azonban igen ritkán teszik feleségükké, rendszerint esztendőik múlva kiadják nekik az utat. Az idegen alattvalók a lányok szerzeményét is magukhoz véve eltűnnek. A lánykereskedők munkája révén a balkáni államok „roszshírű“ házaiban otthonos a máshonnan származott magyar szó és a bukott leányt *hungara* vagy *madzarli* néven ismerik.

A román kormány 1900 februárjában kiutasította a munkanélkül kóborló székely munkásokat, illetve elrendelte kitoloncoltatásukat. Az eset az akkori Magyarországon különösebb felháborítást nem keltett. „Nálunk alig vették figyelembe, — írja Bartha Miklós lapja, — kinek esik meg a lelke, hogy télvíz idején elkergetik őket onnan, ahol még mindig menedéket találtak. S ki pirul el amiatt, hogy tolong uton ültelgélnek ki a nemes székelyek csapatait a határszéli havasokba? Az ország vezetőit más belső bajok, vagy személyes harcok foglalkoztatják, a nagyközönséget pedig a bur háború érdekli. Az ország másik felében elégszer felpanaszolták már, hogy a székelyek extra bajaikkal terhére vannak az országnak. A felelős hivatalos vezetőség idehaza azzal a naiv érveléssel védekezik, hogy úgy kell nekik, minek mentek innen ki.. A kivándorlást tagadók most hallgatnak. Egyetlen mentségük, hogy csak a züllöttség elem, csak a társadalomnak és közigazgatásnak ártalmas elem húzódik ki, melytől jó szabadulni, az egyetlen mentségük szétfoslott. Románia bölcs, a kivándorlók proletárjait visszakergeti, az értékes, hasznos elemet magának tartja. Hogy idehaza mi lesz az elzüllöttekkel, arról is ugyan ki gondolkozik? A székely munkásokkal soha sem törődtek. A nép gyámolítói gyanánt szereplő emberek pálcát törtek felettük. A székely munkás lusta, követelő, ki nem elégíthető, a székely cseléd körmös és rosszrahaljó. Ezt terjesztették róla nyíltan, nemritkán hangadó emberek. Répa, cukorkapálásra inkább dacból, mint szükségből szlovákokat vittek, míg a székely kapások Moldvában éltek két éven át a rossz termés és rossz bánásmód nyomorúságait. Deszkavágásra idegenből románokat szerződtettek, míg a székely fejszés munkások távol nyomorgó családjuktól, Romániában szigorognak s isszák meg keserves keresményüket a zsaroló kantinokban“.

Igy történt. Idehaza nem alkalmazták a székely munkást. A székely nép kivándorolt, idehaza pedig a magyar birtokosok, akárcsak az alföldi uradalmak, idegen munkásoknak adják a munkát, szlovákoknak és románoknak. A múlt század végén és e század elején több székely nagybirtokos dolgoztatott egész nyáron szlovák munkásokkal, így Ugron Zoltán, Székely György országgyűlési képviselő kiliéni birtokos, Bogdán András sfântulgherghai, Béli Tivadar bodolai birtokosok, stb. A tárgumuresi és botfaláui cukorgyárakban szlovák munkások dolgoznak, 1901-ben csak az utóbbi 450 szlovák munkást alkalmazott. A székelyföldi birtokosok nyár elején elmennek az akkori felvidékre és faluról-falura járva szedik össze a szlovák munkásokat. Előleget, utiköltséget adnak és erős kötést csinálnak, hogy hat hónapig ellátják munkával őket, esős időben is élelmezik stb. Mert a szlovák „engedelmes“. A székely munkással nem követhetnek el minden zarnokságot, mert egyszerűen ott hagyja gazdáját, de a messziről hozott szlovák ki van szolgáltatva, nem mehet könnyen haza, különösen akkor, ha pénzét csak a kikötött hat hónap leteltével kapja meg. A székely munkás nyomorog, a szlovák 160-200 koronával megy vissza a Székelyföldről a munkaidő leteltével. A század elején azonban már a szlovákok sem jöttek, mikor megismerték az itteni állapotot.

Az idegen munkásokkal dolgoztatók azzal érveltek, hogy nem kapnak székely napszámot. Valóban, a kivándorlás miatt idehaza nem egyszer beállott a munkáshiány. A munkásokkal dolgoztató székely gazdák szorgos dolog idején nemegyszer megakadtak „s nemritkán csaknem olyan drágán kellett fizessék a mezei munkásokat, akárcsak a magyar földön.“ És abból, hogy a napszám magas, azt következtették, hogy nincs ok a kivándorlásra. Pedig a napszám nem volt magas, Odorheiu megyében mindenhol jóval alatta maradt az országos átlagnak, pedig a napszámoknak itt is éppen annyi terhe volt, mint az ország többi részében. A napszámok itthon csak esetenként kapott munkát, kapálás, kaszálás, cséplés idején. Máskor sem munka, sem napszám nincs. Amely szegényembernek néhány hold földje van, ezen is kell dolgozzék, éppen az általános gazdasági munka idején, ezért áll be a munkásszükséglet és ezért „drága“ a napszám. De nincs munka akkor, mikor a székely ember is ráérne dolgozni. Nincs kereset a fő mezei munka közötti időben és télen, mert nincsenek állandó iparvállalatok, nincsenek nagyvárosok, nincs forgalom, nincs pénz. Nem jókedvűből, hanem szükségből kóborol a Székelyföld szegény népe. Elmegy abban a hiszemben, hogy máshol állandóbb keresetre talál. Ha sikerül rendezni itthoni dolgait, adósságait, ha nem sikerül, kint marad, belesomlik a küzdelembe, elvész. A székely erdőket irtó fűrésztelepeket nagyrészt román és szlovák munkásokkal népesítették be az idegen vállalkozók. Ezek tényleg „állandóbb“ munkások, mert otthonuktól messze, ki vannak szolgáltatva a vállalatoknak, akárcsak a székely munkások a határokon túl. De bebizonyosodott tény, hogy a székely erdei munkásokkal senki sem versenyezhetett. Itthon hangsúlyozzák a tisztábban látók, hogy ha kivándorlás nem volna, a Székelyföldön soha nem állana elő munkáshiány. És mégis hozzák az idegeneket. Amikor ezt a kérdést a közvélemény előtt szóvá teszik és a székely munkások alkalmazását kérik, Ugron Zoltán bátran kiáll nyilatkozatával: „Sajnálom, hogy az idén is nem hoztam szlovák munkásokat, mert a szénám renden hever, lóherém nagyrésztben lábba áll (jul. 20.), mert részébe szántam 30 holdat és 3, mondó három holdat vettem ki. A Székelyföldön csak középbirtok van s ez a legszorgalmasabb és legértelmesebb tulajdonost sem bírja ellátni, nem annyira a rossz föld, mint a

rossz munkásviszonyok miatt. A székely többnyire makacs, engedetlen, s ugyan kinek kell az olyan napszámos vagy munkás, amelyik nem engedelmes, de okoskodik és olykor okosságát a munkakerülésre használja fel." Ezzel bizonyítja Ugron, hogy jó hazafi és nem hazafiatlanságból hozta a szlovákokat az elmúlt években. De nagyon jellemző az itthoni munkásviszonyokra, amint elmondja ez a „legértelmesebb tulajdonos“, hogy miért nincs kaszája és kapása. Siklódi munkások mentek hozzá szegődni és ígért nekik havonként 22 koronát, kosztot és naponként kétszer pálinkát június-október hónapokra (akkor, amikor a napszám ellátással 90 fillér a megyében, a transzilvániai átlag 100 fillér, a magyarországi pedig 120.) A siklódiak 24 koronát kértek, de mivel a két korona különbséget nem kapták meg, haza mentek. Két nap múlva, vasárnap felküldött utánuk Ugron 24 korona ígérettel, de azt kívánta, hogy kapát, villát, kaszát és fejszét is hozzanak magukkal. A siklódiak, akikben egy kis önérzet is volt, azt válaszolták, hogy nem mennek, nem koptatnak annyi szerszámot és vissza sem cipelik. Az előző évben ugyanők 22 koronáért dolgoztak havonként Ugronnak, most 24 koronáért sem kívánták azt a munkát. Hogy tulajdonképpen miért nem kívántak a székelyek itthon dolgozni és milyen volt a székelyföldi munkásokkal való bánásmód, azt elmondja Máthé József, az akkori tárgyumuresi Székely Társaság titkára, hivatalos minőségében, bátran és őszintén: „Fáj hallanom — írja — hogy egy székely nemes ur, kinek ősei a székelyek hónapban székely munkások között és segítése mellett éltek és boldogultak századokon keresztül, a mostaninál bizonyára nagyobb birtokon, ma nélkülözni kénytelen a székely munkásokat.

Volt alkalmam látni azt a bánásmódot, amelyben egyes u. n. udvarok munkásaikat részesítik.

Láttam, hogy az erdővágó munkásokat, amiért este hátukon egy-egy kötegecske 'kapcaszárító' fát vittek haza, ami közbe legyen mondva, régi szokás, megverették, pincéjükbe zárták és jutalékuk egyrészétől 'kárpótlás' fejében megfosztották.

Láttam, hogy a 'részíben' csinált széna, sarjú, lóhere és más takarmány hányadát nem kapta ki a munkás, mert 'nem csinálta jól meg'. Hiába szabódott szegény, hogy az eső miatt nem lehetett.

Láttam, hogy a csenevész, biztos pusztulás elől megölt juhok husából főzettek kaszásoknak, aratóknak u. n. jó ételt; kukacos szalonnát, penészes turót és vámgabona rostaalját (félbuzaszem, félrozs, árpa, zabszem, csenkesz és borsó) sütötték meg munkáscipóknak, ami körülbelül úgy néz ki, mint az ucca 'szíváj' sara.

Láttam, hogy ilyen ellátás mellett pálcás biró asszisztálásával kellett aratni 6-7 krajcárért egy kalongya (25 kéve) búzát, rozsot, olyan kévékből, melyeken az ispán keresztülzurt singes mérője a kötésnél sem ért át.

Láttam, hogy az erdővágó munkástól a héten által előlegezett szükséges élelem, turó, szalonna, hagyma, puliszkaliszt, kenyér, pálinka ára fejében egy egész heti keresmény beégett, pedig szegény szűken evett-ivott, hogy csak munkaerejét pótolhassa, hisz egész héten, reggeltől estig dolgoznia kellett. Ott állott hátánál a munkafelügyelő.

Láttam, hogy ilyen munka mellett családi, nem várt bajok miatt felvett és meg nem téríthető előlegért elvették a munkás malacát, borjuját, attól a munkástól, ki a tavasztól őszig ugyanannak az uraságnak dolgozott. No hát az ember még akkor se kutya, ha székely.

Amit leírtam, saját szememmel láttam, különböző helyeken."

A kivándorlás, melyet még mindig csak „kiutazásnak“ neveznek hi-

vatalosan, egyre folkozódik. Most már új területeket, eddig meg nem hódított „munkapiacot“ keres a székelység. 1901-ben megbukott a Székelyegyleti Takarékpénztár a lelketlen vezetés következtében és több ezer családot sodort romlásba, amelyeknek nagyrésze szintén kivándorlásban keresett menedéket. A kivándorlókat csak megvetés éri az itthoni hatóságok részéről. Mint Dániel Gábor odorheiu főispán vádként írja, „sokszor maguk a szegénységgel küzdő szülők küldik leányaikat, mihelyt annyira nőttek, szolgálatra, csak hogy ne kelljen tartásukról gondoskodniok — és szolgálnak legtöbb esetben csaknem ingyen az eltartásért, vagy ezen felül egy potom bérért, melynél 10-15-ször többet kereshetnének a gyáros vidéken. Nagy részük elaljasodik“ — és „megérdemli“ a megvetést, mert kicsapongó életet folytatva, nemcsak rokonaikat, hanem a községet is kórházi költségekkel terhelik. „Sokan, különösen a Romániába kimentek közül nem is térnek vissza, elpusztulnak a távolban, vagy jobb esetben idegenekhez mennek férjhez s gyermekeikkel együtt idegenek közé olvadnak“, amit a pusztá megvetéssel szintén el lehet intézni. Románia 1901 tavaszán munkásai megvédése érdekében több nehézséget gördített a „kiutazó“ székelység elé, akik most Amerikába és Afrikába vetik reménységüket. A hatóságok úgy igyekeztek enyhíteni az új kivándorlás veszedelmén, hogy az Amerikába utleveleket kérőknek, akik már az utra felkészültek, több esetben Romániába szóló utlevelet állítottak ki. Ez az eredeti módszer azonban nem bizonyult hatékonynak, az amerikai kivándorlók száma évről-évre nőtt. Csak Odorheiu megyéből 1902-ben (az amerikai kivándorlás második éve) 84, a következő évben pedig már 412 utlevéllel mentek ki az új hazába. Ciucból 1903-ban 383 és Treiscaunéból 239 kivándorló ment Amerikába. A Romániába távozók száma a beutazási nehézségek ellenére is változatlanul nagy, Odorheiu megyéből 913, Ciucból 3.459 és Treiscaunéból 5.750 egyén ment a „belföldre“. A három székely megyéből az 1903 év folyamán (a máshova is távozottakkal együtt) 13.130-an vándoroltak ki, azaz az összes lakosság 3,4 százaléka. A székely anyák, mintha csak jelképes értelme volna, már nem Magyarország számára szülik a gyermekeiket. Ez az eset végre valamásra bírja az odorheiu alispánt is. „Mindaddig, míg Amerika felé a kivándorlás nagyobb arányokban meg nem indult, véleményem az volt, hogy Odorheiu megyét illetőleg kivándorlásról és ezzel kapcsolatban vesélyekről beszélni nem lehet. Kalandos természete (még mindig csak ez!) most más vállalkozásba hajtja s ebben főként az a sajnálatos, hogy míg a múlt és a megelőző években Amerikába utazó székely csupán magában utazott ki, most mind inkább kezdenek családjaikkal együtt kiutazni. Ezek pedig a Székelyföldre nézve elvesztek“. Ujabbban már nemcsak Amerikába, de Afrikába is kérnek utlevelet. A bur háboru után fellemdült építkezéseknél, mint hirlik, 20-30 koronát kap egy napszámos s elég, hogy ezt egy ember, ki állítólag onnan jött haza, elbeszélje s másnap már 14 másik ember folyamodik utlevélért. A futóhomok természete ez, arra megy, amerre a szél fujja. Aki Amerikába menekülhet itthonról, az irigyelt ember. A többiek megsiratják, de inkább amiatt, hogy ők is nem mehetnek velül. Egy szemtanu így írja le az első nagyobb székely csapat elindulását: „...a híres szombatos Péchi Simon falujából 23 erőtéljes, derék, 25-30 év körül levő székely állott utrakészen 1901 év őszén. Az egész község gyászban volt, a falu apraja-nagyja a templomban gyült össze, hol a falu lelkésze könnyek között bucsuztatta el a szomorú csapatot övéitől és adta fel nekik az uri szent vacsorát s aztán a harangok bus kongásától kísérve indult el a 23 erős karú, elszánt magyar ember messze, távol az édes szülőföldtől“. Ez az üres kalandvágy.

És kik szöktek át Romániába? Az 1902. évben a sorozókötelesek közül a három székelymegyében hiányzott 2308. Ezek sehol feltalálhatók nem voltak, eltűntek.

Igy készült fel a székelység a huszadik századra, amely fokozott megpróbáltatásck elé állította és csoda-e, ha nem tud most erősen és szervezeten állni?

ZLINSZKY MIKLÓS: XX. TUTMOZIS SÍRFELIRATA

(Óegyiptomi szöveg)

*Élnék s kiáltanék, de sós férgék rágják ajkamat
s mik megalázták a csendes szavú parasztokat s a városok éles
nyelvű kézműveseit,
parancsaim' most visszasirom mind, —
legyen úgy, ahogy emberi! — kiáltanám, csak ne fojtson ez a szik-
lasír,
csak ne fojtogasson ez a könyörtelen morzsoló éjszaka.*

*Élnék s üvölnék, amiért nincs szív, aki visszahív,
se szem, ami visszasirom, csak fekszem holtan, én, a Legnagyobb —
s mivel minden világot porba intni véltem én,
karom most mozdulatlan és sercegve egyre őrlék
a száraz sötét kövér lapátú malmai.*

*Ne csúfolódj! Népeim csúkló éhezése kiégett tájakon,
a rémült hold alatt ezerszer boldogabb —
élnék! — s epedve, ó epedve
cserélném fel hóhabos, selymes patyolatok helyett
alázattal az örök éjszakát.*

*De fekszem zölden; szív nélkül, ahogy éltem, —
a dölyf kőkeselyűi tépték ki s a kevély rettegés...
Most már belátom: hiába volt az életem,
sárga fogaim közt lassú homok pereg...
Még embertelenségemmel sem állítottam meg az elmulást.*

ROMAIN ROLAND:

DIE GEBURT, DIE VERKÜNDERIN, VIA SACRA

IV. V. und VI. Band des Romanzyklus „Die Verzauberte Seele“
Erschienen im HUMANITAS VERLAG ZÜRICH, in jeder Buchhandlung
erhältlich
